

նավոր ավանդությունը» (1994), «Մեծ եղեռն. Արևմտահայոց բանավոր վկայություններ» (1995), «Մեծ եղեռնը արևմտահայոց հուշապատումներում և թուրքալեզու երգերում» (1997, ռուս. 1997, անգլ. 1999), «Պոլսահայոց բանահիստությունը» (2000): Նա միայնակ և անձնական ուժերով փրկել է թե՛ հիշողություններ և թե՛ մշակութային ժառանգություն, որոնք այլ կերպ կորած կլինեին:

Այդուհանդերձ, իր կյանքի կարևորագույն գործը չի մահմանափակվում տեսական և գիտական շրջանակներով: Կատարված աշխատանքն ունի հսկայական գործնական նշանակություն, քանի որ այն ուղղակի և համոզիչ ապացույցն է Հայոց ցեղասպանության և այն մշակույթի, որը ոչնչացավ Ցեղասպանությամբ: Ձայնագրություններով, տեսագրություններով և գրառումներով վավերացված հիշյալ վկայություններն ապագա սերունդների համար փրկված են անհետ կորստից: Վկայությունները համոզիչ են ոչ միայն իրենց բուն բովանդակությամբ, այլև դոկտոր Սվազյանի մանրակրկիտ, տքնաքննած աշխատանքի շնորհիվ: Ավելի քան 600 ականատես վերապրողների ցնցող վկայությունները նույնիսկ թերահավատներին կհամոզեն, որ Հայոց ցեղասպանությունն անժխտելի փաստ է: Դոկտոր Սվազյանը նվիրաբերել է իր կյանքը, եռանդը, տաղանդն այս գործին, որպեսզի այս անգնահատելի վկայությունները չանհետան: Եվ հենց միայն սրա համար նա նվաճել է իր արժանի տեղը հայ մշակույթի և Հայ Դատի մեծերի շարքում: Մտավորականն իր կյանքի ընթացքում կարող է ներկայացնել մեկ կամ երկու գիրք, սակայն հետևողականորեն 45 տարիների ընթացքում իրականացնել այսպիսի բեղուն և որակյալ աշխատանք՝ բացառիկ նվաճում է: Ճիշտ կլինեք, եթե նա ճանաչվեր որպես իր կյանքն իր ազգին նվիրաբերած անհատ:

Սույն հատորի ականատես վերապրողների վկայությունները, ներառյալ գիտական Ներածությունը, Պատմաբանագիտական ակնարկը, վերապրողների և նյութերի տեղեկատվական ծանոթագրությունները, վերապրողների լուսանկարները, ազգագրական նյութերը, հայերի տեղահանությունն ու ցեղասպանությունը պատկերող քարտեզը հիմնարար երախտիք են գիտությանը:

Ես դիտարկում եմ այս աշխատանքը երեք տեսանկյունից. որպես լեզվաբան, որը զբաղվել է ազգագրական աշխատանքով, որպես իրավաբան, որը զբաղվել է մարդու իրավունքների հարցերով և որպես հայագետ, որը տարիների ընթացքում զբաղվել է այս ոլորտի գրականությամբ: Ազգագրական տեսանկյունից այս խնամքով կազմված հատորը հարուստ է այնպիսի մանրամասնություններով, որոնք անսպառ նյութ են հաղորդում Արևմտյան Հայաստանի՝ այժմ անհետացած համայնքների լեզվաբանական և մշակութային ուսումնասիրությունների համար: Մասնավորապես արժեքավոր են դոկտոր Սվազյանի ձայնագրած, տեսագրած և գրառած Ցեղասպանությանն առնչվող երգերն ու ողբերը: Իրավական առումով վկայությունների յուրահատկությունն ու առանձնահատկությունը, դոկտոր Սվազյանի խորագիտակ մեթոդոլոգիական մոտեցմամբ, հատորը դարձնում են համոզիչ վկայություն և ցուցմունք:

Հավաքված լինելով այդքան բազմաթիվ ականատես-վկաներից, որոնք ներկայացնում են ավելի քան 70 հայկական քաղաքներ ու ավաններ, ժողովածուն կարծես միահյուսում է Ցեղասպանության ամբողջական պատկերը: Այս վկայությունները լրացնում են միմյանց և ոչ մի կասկած չեն թողնում, որ հայերի ոչնչացման ծրագիրը՝ ղեկավարվել է թուրքական կառավարության կողմից: Այս վկայություններն արժանի են թարգմանվելու տարբեր լեզուներով, այդ թվում՝ թուրքերեն՝ ցրելու համար Ցեղասպանության փաստի առնչությամբ թերահավատների և բանավիճողների մոտ դեռևս առկա կասկածները: Հայագիտական առումով սա մի եզակի աշխատություն է, երբ նման հետևողականությամբ առաջին անգամ գրանցվել և հրատարակվել են վերապրողների անմիջական վկայությունները:

Այս աշխատությունը հրատարակվելով Ցեղասպանության 85-րդ տարեդարձին, երբ ցավով փաստում ենք վերապրող սերնդի անդառնալի հեռացումը, շնորհակալ ենք այս վկայությունները և մեր մշակութային ժառանգության այս հատվածը մոռացումից փրկելու դոկտոր Սվազյանի մեծ նվիրվածությամբ իրականացրած ջանքերի համար:

Բոլոր նրանց համար, ովքեր ճանաչել կամ մեծացել են վերապրողների շրջապատում և լսել են նրանց պատմությունները, այս գիրքը հիշեցում է նախորդ սերնդի կողմից չարված աշխատանքի և ի սպառ կորած վկայությունների ու մշակույթի մասին: Ապագա սերունդները, որոնք անմիջական առնչություն չեն ունենալու հիշյալ ավանդությանը, սույն աշխատությունը կլինի նրանց՝ իրենց անցյալի հետ կապող բացակա օղակը:

Հարգանքով՝

ԹՈՒՄԱՍ ՍԱՄՈՒԵԼՅԱՆ

Փենսիլվանիայի համալսարանի լեզվաբանության դոկտոր,
Հարվարդի համալսարանի իրավագիտության դոկտոր
ԱՄՆ. (Անգլերենից թարգմանեց Տիգրան Ճուլիկյանը)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԵՎԱԿ ԱՐՁՈՒՄԱՆՅԱՆԸ ՀՀ ԳԱ ԹՂԹԱԿԻՑ ԱՆԴԱՄ 4

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԵԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒՍԱՆՅԱՆ
ՀԱՍԵՍԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀՁՈՐ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 5

РУЗАН ТАТЕВОСЯН
В КРУГУ РОМАНТИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ 8

ՅՈՒ. Գ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ԱԲՈՎՅԱՆՈՎ ԽԱՆԴԱՎԱՌՎԱԾ 16

ԳԱՅԱՆԵ ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ
ԳԱՎԱՌԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ 21

ԹԱՄԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ
ԿՈՆՍՏԱՆԴԻՆ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՄԵԼԻՔ - ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆ ՀՏՄԲԼԱՉԻ ԽԱՉԱՆ (1857-1940) 24

ՀԱՍՄԻԿ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ ՊԱՐՈՒՅՐ ՍԵՎԱԿԻ «ԱՆԼՈՒԼԻ ԶԱՆԳԱԿԱՏՈՒՆ»
ՊՈԵՄԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ 33

ԱՅԾԵՄԻԿ ԿՈՐԿՈՏՅԱՆ
ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԿԵՍԱՐԱՅՈՒ ԲԱՆԱՍԵՂԾԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴԸ 38

ՌՈՒԶԱՆ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
ԲԱՅՐՈՆԸ ԵՎ ՄԻԽԹԱՐՅԱՆՆԵՐԸ ՉԱՐԼՁ ԴԱՌՄԵԹԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՄԸ 41

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԱՀԻՏ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
ՆԱԽԴՐԱՎՈՐ ԵՎ ՆԱԽԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐՈՎ ԳՈՅԱԿԱՆԱԿԱՆ
ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԱՅԻՆ ՈՒ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՉՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ 44

ԷՄՄԱ ՄԵԼԲՈՆՅԱՆ
ԴԵՐԱՆՎԱՆ ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ՉԵՎԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍՏԵՓԱՆ ԶՈՐՅԱՆԻ
«ՎԱՐԱԶԴԱՏ» ՊԱՏՄԱՎԵՊՈՒՄ 48

ԿԱՐԻՆԵ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
ԳՈՒՅՆԵՐԻ ՄԵԾԱՐԵՆՅՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ 51

ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՌՈՍՏՈՍ ՍԱՀԱԿՅԱՆ
ՎԵՀԸ ՈՐՊԵՍ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՏԵԳՈՐԻԱ 56

ԱՐԽԻՎԱՅԻՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՇԵՏԵՐՈՎ

ՍՈՒՐԵՆ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԵՐԱԺՇՏԱԳԵՏ_ՓԻԼԻՍՈՓԱ ՀԱԿՈՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ

ՄԻ ԱՐԺԵՔԱՎՈՐ ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆԻ ՍԱՍԻՆ 63

ՀԱԿՈՐ ՊՈՂՈՍԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՊՐՈՖ. Մ. ԱԲԵՂՅԱՆ, «Հայոց լեզվի տաղաչափություն»68

ՊԱՏՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

БААГН КРБЕКЯН

АРМЯНСКИЙ ВОПРОС НАКАНУНЕ

ПРОВЕДЕНИЯ БЕРЛИНСКОГО КОНГРЕССА75

ՔՆԱՐԻԿ Ո. ԱՎԱԳՅԱՆ

ԱՍԵՐԻԿԱՀԱՅ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՍԱՍՈՒՆ ՈՒ ՏՊԱՐԱՆՆԵՐԸ

(1888-1920-ական թվ. առաջին կես) 83

ԿԱՐԵՆ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

ՀՐԱԶԴԱՆԻ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

(պատմաբանասի րական ակնարկ) 87

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԻԿԱ

ԳԱՅԱՆԵ ԽԱՆԱԹՅԱՆ

ՏՐՈՀՎՈՂ ՈՐՈՇԻՉԸ ԵՎ ՆՐԱ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ

ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ93

ԿԱՐԻՆԵ ՏՈՒՐՅԱՆ

ՈՒՍՄԱՆ ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԿԱՊԵՐԻ ՍԱՍԻՆ98

ՇԱՅԿԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ՔԱԶԱԶՆՈՒՆԻ ՂԱՐԱԳՅՈՉՅԱՆ

ԱԿՄՆԱՏԵՍԻ ՀՈՒՇԵՐԻՑ100

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՆՈՐ ԳՐԵՐ

Ս. Մ. ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԱՐԺԵՔԱՎՈՐ ՆԵՐԴՐՈՒՄ XIXԴԱՐԻ ԵՎՐՈՊԱՑԻ ՀԱՅԱԳԵՏՆԵՐԻ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՍՊԱՐԵՉՈՒՄ

(ԱԵԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ, Ֆեյխս Նեվը և հայ քրիստոնեական մատենագրությունը)103

ԹՈՍԱՍ ՍԱՍՈՒԵԼՅԱՆ

Հայոց ցեղասպանություն. ականատես վերապրողների վկայություններ

(ՎԵՐԺԻՆԵ ՍՎԱԶԼՅԱՆ)104

Հայագիտական հանդես

Գիտական հոդվածների և հրապարակումների ժողովածու

Գլխավոր խմբագիր՝

Ս. Սահակյան

Խմբագրական խորհուրդ՝

Ս. Արզումանյան, Գ. Բաղդասարյան, Մ. Դավթյան, Մ. Գիլավյան,

Գ. Գրիգորյան (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Ա. Դոլուխանյան,

Լ. Խաչատրյան, Ա. Մարության, Ն. Մկրտչյան, Դ. Նազարյան, Հ. Հակոբյան

Պատասխանատու քարտուղարի պաշտոնակատար՝

Ա. Դոմիկյան

Շարվածքը՝

Վարդանուշ Սահակյանի

Նվարդ Մարկոսյանի

Զեալորումը՝

Արթուր Բոյախյանի

«Հայրենիք - Արտագերս» հրատարակչության տնօրեն

Վ. Խասադուր

Հանձնված է շարվածքի 20.10. 2001թ.: Ստորագրված է տպագրության 30. 10. 2001թ.: Չափսը՝ 84x60, 1/16: Տպագրությունը՝ օֆսեթ:

«Հայրենիք-Արտագերս» հրատարակչություն

Հասցեն՝ Երևան, Իսահակյան 28

Հեռ. 52-85-30